

Mynd/gag.

Rekja nornaofsóknir til svepps sem síðar nýttist í lyf

Talið er að fjölmargir Evrópubúar hafi verið sakaðir um galdra og líflátnir vegna fólks sem þjáðist í raun af ofskynjunum. Enn tíðkast galdraofsóknir í heiminum þar sem fólk mætir sömu örlögum og það gerði í galdrafári Evrópu á 16. öld

■ ■ ■ Gunnhildur Arna Gunnarsdóttir

Þúsundir, mestmegnis eldri konur og börn, eru sökuð um galdra á ári hverju. Þetta kemur fram í skýrslu Sameinuðu þjóðanna sem Magnús Jóhannsson, læknir og prófessor emeritus, vísaði í í fyrirlestri sínum um korndrjóra og galdra. Það var á fundi Félags áhugamanna um sögu læknisfræðinnar í Þjóðminjasafninu um miðjan nóvembermánuð. Skýrslan er frá árinu 2009. Hann segir að þeim sem sökuð séu um galdra sé oft útskúfað úr fjölskyldum sínum og samfélögum og myrt í mörgum tilfellum.

Magnús hitti blaðamann *Læknablaðsins* eftir fundinn og nefndi að í Sádi-Arabíu mætti dæma fólk til dauða fyrir galdra. Þeir valdi ugg í mörgum Afríkuríkjum, Papúa Nýju-Gíneu, Nepal, Indlandi, Indónesíu og nokkrum löndum í Rómönsku-Ameríku. Hann rakti einnig galdraofsóknirnar í Evrópu frá 1500 og sagði að rekja mætti galdraofsóknir á þeim tíma til eitrunar í korndrjólum.

Korndrjólar á Íslandi

„Þessar galdraofsóknir nú eru annars staðar í heiminum en í Evrópu en aftökuaðferðirnar eru ekki aðrar en voru hér. Fólk er brennt á báli, hengt og pyntað,“ segir hann og vonar að Sameinuðu þjóðirnar ráðist brátt í að skoða stöðuna nú 10 árum eftir fyrri skýrslu. Ljóst sé að galdrar tilheyri ekki eingöngu fortíðinni.

Hann segir að sveppurinn *claviceps purpurea* sem finnst í korni og rúgi sé talinn hafa verið uppspretta galdraásakana vegna

ergótisma-eitrunar af völdum þeirra. Korndrjólar finnast um allan heim, líka á Íslandi. „Ég hef leitað hans tvisvar sinnum og fundið í bæði skiptin á suðurströnd Íslands, milli Óseyrarbrúarinnar og Þorlákshafnar, í melgresinu,“ segir Magnús.

Mörg virk efni séu í sveppnum og sum virki svipað og LSD og valdi ofskynjunum. „Þau virka á úttaugakerfið. Æðar herpast saman og leg.“

Í geðrofi af sveppnum

Hann segir ergótisma-eitruninni hafa verið viðhaldið hér áður þar sem fólk hafi borðað sveppinn í brauði, kökum og grautum og ekki hætt þegar einkennin komu upp. „Fólk fær geðveikiseinkenni, ofskynjanir, ranghugmyndir, getur farið í geðrof. Finnur kvíða og ótta. Getur fengið drep í útlími því æðarnar herpast svo skarpt saman,“ segir Magnús. Útlímir hafi getað dottið af og konur misst fóstur því legið herptist svo skarpt saman.

„Húsdýrin veiktust líka. Brjóstmylkingar gátu fengið þetta með móðurmjólkinni og fólki fundust þetta dularfull einkenni og engin lækning var þekkt,“ lýsir hann. „Stundum gekk þetta sem faraldur í Evrópu. Ef veturnir voru kaldir og vorið blautt var mikil hætta á þessu. Líka á votviðrasömum sumrum. Þetta getur verið mismunandi eftir afbrigði sveppsins, veðráttunni, jarðvegi, landsvæði, korntegund. Einkennin voru því ekki alltaf eins,“ segir hann.

„Svo skipti erfðabreytileiki sjúklinga máli. Í sama faraldrinum gat einn fengið önnur einkenni en annar,“ segir hann. „Það er þekktur breytileiki í sumum lifrarensímum og flutningsprótínunum sem getur skýrt það.“

Sukku ef saklausar

Hann segir að vegna vanþekkingarinnar og ólíkra sjúkdóms-einkenna hafi fólk leitað skýringa og fundið í nornum og göldrum þeirra. Ein af aðferðunum til að komast að því hver ætti að hafa verið að verki hafi verið að setja þvag sjúklingsins í köku og láta sjúklinginn snæða. Hann hafi þá átt að geta gefið upp hver væri sökudólgurinn.

„Oftast voru konur nefndar. Þær voru pyntaðar og fengnar til að játa. Ein af aðferðunum til að reyna hvort þær væru sekar eða saklausar var að binda þær á höndum og fótum, henda í vatn. Ef þær sukku og drukknuðu voru þær saklausar. Ef þær flutu voru þær nornir og brenndar á báli. Dauðadómur hvort sem var.“

Hann segir að menn hafi skoðað hvort galdraofsóknirnar tengist korndrjólum og ljóst sé að það geri þær að einhverju leyti.

Metsölubók í 100 ár

Magnús talaði um bókina *Nornahamarinn*. Höfundar voru tveir þýskir guðfræðingar. Bókin var gefin út 1486 og var handbók nornaofsókna og gaf leiðbeiningar um hvernig mætti finna, pynda og lífláta nornir. Bókin var mest prentaða og selda bók-in í Evrópu í heila öld, fyrir utan Biblíuna.

„Færa má rök fyrir því að ergótismi og *Nornahamarinn* hafi á tímabili ýtt mjög undir nornaofsóknir, þótt fleira komi til,“ segir hann. Galdraofsóknir eiga sér langa sögu í Evrópu. Þær blómstruðu á árunum 1500-1700 en mun síðar hér á landi og beindust þá mest gegn körlum sem ristu galdrastafi. Talið er að 50-100.000 nornir og galdramenn hafi verið tekin af lífi á þessu tímabili.

Magnús segir að hefði fólk áttað sig á upprunum og hætt að borða kornið hefði eitrunin rjást af þeim á nokkrum dögum. „En þeir vissu það ekki og fólk hélt áfram að borða matinn,“ segir hann.

Hann segir í dag strangt eftirlit með korndrjólum, sérstaklega þar sem rúgur sé ræktaður. Strax á 18. öld hafi menn fundið leiðir til að losa sveppinn frá korni fyrir notkun.

Magnús segir korndrjólana hafa nýst í lækningaskyni. Um 1800 hafi verið farið að kanna hvort nota mætti þá til lækninga. Ergótamín sé æðaherpandi og notað við mígreni, metýsergíð varni mígreni og metýlbergómetrin sé legherpandi og hafi verið notað í fæðingu.

Trérista frá 1517 af heilögum Anton sem var portúgalskur dýrlingur kenndur við Padúa. Hann var vinsæll verndari og eitt af því gössi sem hann hélt verndarhendi yfir þar tapaðfunduð, hann var líka verndari fútækra, fiskimanna og ferðamanna. Hans banamein var ergót-eitrun.

Annað heiti veikinnar er Saint Anthony's Fire. Sjúklingurinn fékk ofskynjanir, svarta útlími og rann á þá æði. Á miðöldum voru þessi teikn talin af trúarlegum toga og dæmi um illa anda, en var raunar sjúking sem átti sér mun jarðneskari og nærtækari skýringar. Þetta fyrirbæri var kallað ignis sacer (heilagur eldur). Sérstakir spítalar voru reistir til að glíma við veikina og þar unnu munkar af reglu heilags Anthony frá Egyptalandi. Veikin var síðan kennd við hann, Saint Anthony's Fire. Mynd birt með leyfi Getty Images.

Dó Noregskonungur af korndrjólæitrun?

Magnús Jóhannsson, prófessor emeritus, segir að í *Heimskringlu* Snorra Sturlusonar sé Magnús II Haraldsson Noregskonungur nefndur. Hann hafi ekki verið konungur nema í þrjú ár. „Þá dó hann. Ég held hann hafi dáið 24 ára gamall. Í *Heimskringlu* stendur að hann hafi dáið úr reformasótt og því hefur verið haldið fram að reformasótt sé ergótismi.“